

*Мурашко А. С.,
аспірантка кафедри криміналістики, детективної
та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРОФАЙЛІНГ ЯК СКЛАДОВА ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

Анотація. Стаття присвячена розгляду питання профайлінгу як складової пізнавальної діяльності у досудовому розслідуванні. Авторкою визначено, що діяльність спеціаліста-профайлера є пролонгованою та складається з декількох рівнів пізнавальної діяльності, насамперед з: I. Моделювання події вчиненого кримінального правопорушення, що ґрунтується на аналізі наявної у слідства інформації, зокрема: а) виокремлення типових (повторюваних) рис особи, притаманних для вчинення конкретного виду протиправних діянь; б) виокремлення індивідуальних рис злочинця та встановлення мотивів його протиправної діяльності (визначення кола підозрюваних), визначення можливого роду діяльності такої особи, наявних навичок та вмінь, що дозволяють вчинювати злочини; II. Моделювання поведінки особи після вчинення протиправного діяння: а) формулювання можливої поведінки особи безпосередньо після вчиненого злочину, зокрема щодо приховування слідів протиправного діяння, підшукування нових жертв наступних кримінальних посягань тощо.

Виокремлено структуру діяльності спеціалістів-профайлерів: аналітична оцінка (аналіз) – ідентифікація. Аналітична оцінка (аналіз) полягає в розумовій діяльності безпосередньо пов'язаній із взаємодією з суб'єктами розслідування (слідчими, працівниками оперативних підрозділів тощо), свідками, жертвами (у разі, коли особа жертви відома та результатом злочину не було позбавлення життя особи), судовими експертами тощо – збирання інформації про подію протиправного діяння, особу злочинця/жертви. Оцінка результатів протиправної поведінки та обставинки вчинення злочину базується на групуванні отриманої від інших осіб інформації в окремі групи, що можуть слугувати основою для побудови версій щодо: особистісних якостей особи злочинця/жертви (зовнішній вигляд, поведінкові звички), інформації, що може допомогти встановити рід діяльності, можливе місце проживання, характерні поведінкові риси тощо. Ідентифікація невідомої особи злочинця чи можливих наступних жертв злочину (або жертви у разі, коли тіло особи виявлено не було). На основі отриманої інформації спеціаліст-профайлер формує «портрет» особи, яка могла вчинити протиправне діяння, виокремлює риси, які їй характерні, можливий рід діяльності, місце та умови проживання тощо.

Встановлено, що профайлінг є доволі специфічною методологією розслідування, що не є поєднанням лише однієї окремо взятої групи методів, а становить собою доволі складну систему.

Ключові слова: профайлінг; розслідування злочинної діяльності; спеціаліст; спеціаліст-профайлер; спеціальні знання.

Постановка проблеми. Процес розслідування злочинної діяльності є доволі складним та динамічним явищем, тому про-

вадження ефективного досудового розслідування вимагає розроблення нових методик розслідування злочинів, що у свою чергу слугує поштовхом для впровадження у слідчу та оперативно-розшукову діяльність нових методів розслідування протиправних діянь. Саме таким методом, на наше переконання, є профайлінг, тому доволі важливим є дослідження останнього як складової пізнавальної діяльності у досудовому розслідуванні.

Одним із найбільш перспективних варіантів використання методики профайлінгу в оперативно-розшуковій діяльності є складання психологічного портрета розшукуваної невстановленої особи, яка вчинила злочин, що здійснюється на етапі збору оперативної значущої інформації про певні діяння в рамках заведеної оперативно-розшукової справи [9, с. 190].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на те, що профайлінг носить міждисциплінарний характер, окремі аспекти формування останнього було розроблено та досліджено науковцями різних галузей знань, не лише криміналістичного спрямування. Так, можна виокремити здобутки В. Берназа, О. Бандурки, Н. Еріашвілі, В. Бакальчук, Ю. Белоусов, О. Подільчак, В. Шепітька, Ю. Волинський-Басманова, М. Дідковської-Бідюк, К. Калюги, Й. Мерзлікіна, Є. Черкасова.

Мета статті полягає у дослідженні профайлінгу як складової пізнавальної діяльності у досудовому розслідуванні.

Виклад основного матеріалу. К. Калюга зазначає, що метод профайлінгу зараз можна віднести до інноваційних підходів вирішення задач щодо встановлення особи невідомого злочинця. І це дає спеціалісту-профайлеру, наприклад, такі можливості: паралельно до стандартної процедури прослуховування та перегляду відео спостереження за об'єктом, можна підключити систему профайлінгу для підвищення ефективності оперативних дій. Профайлінг вже працює, його можна порівняти з рутинними несвідомими стереотипними схемами (чи автоматизмом професійного правоохоронця), на підставі яких співробітник приймає певні рішення несвідомо (особами не відстежується). Те, чому не надають значення, в результаті, такі дії (відношення) до формально закріпленої, не має ніякого відношення (в жодному законі не регламентовано конкретні дії, які «несвідомо» вчиняють правоохоронці). Більше ніяких досліджень в цій сфері поки не було [2, с. 157-158]. Варто підкреслити, що його використання можливе як на організаційному рівні розслідування злочинної діяльності (як складова планування розслідування), так і на тактичному.

Водночас, поряд з усталеним розумінням криміналістичного профайлінгу, пропонуємо впровадження до слідчої практики економічного (фінансового) та інформаційного профайлінгу, під першим слід розуміти «сукупність методик з аналізу фінансових рахунків особи, що підозрюється у вчиненні зло-

чину, та її близьких осіб, що базується на проведенні аналітичної оцінки інформації щодо надходжень та транзакцій з таких рахунків відповідно до офіційних джерел фінансування, що у свою чергу надає можливість встановити наявність незаконного збагачення та верифікації наданої суб'єктом інформації щодо джерел заробітку (у випадку її наявності). Збір та обробка інформації такого роду надасть слідству можливість сформувати реальний «фінансовий портрет» злочинця та встановити/зробити припущення щодо шляхів та способів отримання коштів, висунути версії щодо подальших дій суб'єкта для продовження здійснення злочинної діяльності, базуючись на особливостях мислення та діяльності останнього. Варто зазначити, що у даному випадку для правильного та ефективного застосування такого виду профайлінгу замало аби суб'єкт його застосування був обізнаний лише щодо методик використання так званого криміналістичного профайлінгу (який базується здебільшого на знаннях та здобутках психології), оскільки робота, що вимагає обробку фінансової звітності та опрацювання іншої бухгалтерської документації, потребує наявності відповідного рівня кваліфікації та освіти, тобто застосування спеціальних знань, якими не може володіти слідчий або працівник оперативного підрозділу. Під інформаційним профайлінгом, на наш погляд, варто розуміти сукупність методик оцінювання інформації, що знаходиться у соціальних мережах, інших засобах, які використовуються для обміну чи розміщення інформації, задля діагностики та формування «портрета» особи, яка розміщує такого роду інформацію» [6, с. 473]. Зважаючи на наведене, постає питання щодо забезпечення можливості ефективного використання профайлінгу під час досудового розслідування, що у свою чергу вимагає насамперед залучення осіб, що володіють спеціальними знаннями.

Так, варто підкреслити, що на сьогодні в нашій країні не є усталеною практика залучення профайлерів до процесу досудового розслідування, насамперед це пояснюється тим, що відсутнє нормативне регулювання статусу такої особи у кримінальному провадженні та немає відповідної підготовки заявлених спеціалістів, тому через це пропонуємо віднести таких осіб до категорії «спеціаліст». Дивлячись на те, що висновки спеціалістів не мають доказового значення відповідно до норм кримінального процесуального законодавства України, а серед джерел доказів законодавець виокремлює показання, речові докази, документи та висновки експертів [4], постає нагальна потреба в залученні до пізнавального процесу вищезазначеного учасника кримінального процесу.

Аналізуючи цю проблему раніше, ми відзначали, що в Україні спеціалістом-профайлером може бути особа, яка має стаж роботи з розслідування злочинів, має вищу освіту в галузі поведінкових наук, знається на фізіології людини, за допомогою досить незначних деталей здатна прорахувати майбутні дії серійного злочинця та за допомогою наявної слідової картини відтворити подію серійних злочинів насильницького характеру, що мали місце, а за результатами кримінального аналізу вчинених злочинів складає профіль злочинця [7, с. 205].

На нашу думку, діяльність спеціаліста-профайлера є пролонгованою та складається з декількох рівнів пізнавальної діяльності, насамперед з:

I. Моделювання події вчиненого кримінального правопорушення, що ґрунтується на аналізі наявної у слідства інформації, зокрема:

- виокремлення типових (повторюваних) рис особи, притаманних для вчинення конкретного виду протиправних діянь;
- виокремлення індивідуальних рис злочинця та встановлення мотивів його протиправної діяльності (визначення кола підозрюваних), визначення можливого роду діяльності такої особи, наявних навичок та вмій, що дозволяють вчинювати злочини;

II. Моделювання поведінки особи після вчинення протиправного діяння:

- формулювання можливої поведінки особи безпосередньо після вчиненого злочину, зокрема щодо приховування слідів протиправного діяння, підшукування нових жертв наступних кримінальних посягань тощо.

Водночас можна виокремити структуру діяльності спеціалістів-профайлерів: аналітична оцінка (аналіз) – ідентифікація.

Аналітична оцінка (аналіз) полягає в розумовій діяльності безпосередньо пов'язаній із взаємодією з суб'єктами розслідування (слідчими, працівниками оперативних підрозділів тощо), свідками, жертвами (у разі, коли особа жертви відома та результатом злочину не було позбавлення життя особи), судовими експертами тощо – збирання інформації про подію протиправного діяння, особу злочинця/жертви. Оцінка результатів протиправної поведінки та обстановки вчинення злочину базується на групуванні отриманої від інших осіб інформації в окремі групи, що можуть слугувати основою для побудови версій щодо: особистісних якостей особи злочинця/жертви (зовнішній вигляд, поведінкові звички), інформації, що може допомогти встановити рід діяльності, можливе місце проживання, характерні поведінкові риси тощо.

Ідентифікація невідомої особи злочинця чи можливих наступних жертв злочину (або жертви у разі, коли тіло особи виявлено не було). На основі отриманої інформації спеціаліст-профайлер формує «портрет» особи, яка могла вчинити протиправне діяння, виокремлює риси, які їй характерні, можливий рід діяльності, місце та умови проживання тощо.

У свою чергу Л. Кирилова зазначає про такі «етапи профайлінгу:

- збір інформації: це перший і один з найважливіших етапів у профайлінгу. Збір інформації може включати в себе історію особистості, її поведінку, соціальні зв'язки, професійну діяльність, спосіб життя та багато іншого. Джерела даних можуть бути різноманітними: від інтерв'ю та спостережень до аналізу соціальних мереж та баз даних;

- аналіз даних: аналіз зібраних даних включає в себе ідентифікацію поведінкових патернів, мотивів та переваг. Спеціалісти використовують різні аналітичні інструменти та техніки, включаючи статистичний аналіз, моделювання та якісний аналіз, щоб виявити закономірності та зробити висновки;

- створення профілю: на основі аналізу даних формується профіль, який представляє собою організований опис цільової особистості або групи. Профіль може включати в себе характеристики особистості, типові моделі поведінки, переваги, можливі мотиви та інші важливі аспекти» [3].

Водночас варто підкреслити, що основним завданням спеціаліста-профайлера є не безпосереднє розслідування протиправних діянь (що належить до повноважень слідчого), а спонукання в такій діяльності особам, які здійснюють досудове розслідування.

Повертаючись до визначення місця профайлінгу як складової пізнавальної діяльності у досудовому розслідуванні, варто погодитись з В. Журавлем, який зазначає, що «проблема класифікації методів є найбільш дискусійною в загальній теорії криміналістики, яка використовує методи для пізнання закономірностей, що утворюють предмет її дослідження. Йдеться про процес вивчення передусім закономірностей механізму злочину, виникнення інформації про обставини події кримінально караного діяння та особу, що її вчинила, а також закономірностей дослідження злочину» [1, с. 22]. Продовжуючи, автор пропонує наступну «структуру методів криміналістики:

1. Філософські методи.

2. Загальнонаукові методи пізнання:

а) методи емпіричного дослідження (спостереження, експеримент, порівняння, опис, вимірювання);

б) методи теоретичного дослідження (формалізація, аксіоматичний метод, гіпотетико-дедуктивний метод, сходження від абстрактного до конкретного);

в) загальнологічні методи (аналіз, синтез, абстрагування, ідеалізація, узагальнення, індукція, дедукція, аналогія, моделювання, системний підхід, імовірно-статистичний метод).

3. Окремонаукові (спеціальні) методи, тобто запозичені, трансформовані до сфери криміналістичних досліджень методи технічних, природничих та соціогуманітарних наук або розроблені в галузі криміналістичних знань власні пізнавальні інструментарії» [1, с. 25-26].

Зважаючи на динамічність та адаптивність криміналістики до нових реалій існування суспільства та його злочинних проявів зокрема, не виникає жодних сумнівів, що профайлінг поєднує у собі цілу систему методів, зважаючи на його комплексність та специфічність, тому вказаній методології притаманні риси окремонаукових (спеціальних) методів, окремі характеристики загальнонаукових та філософських методів. О. Подільчак зазначає, що «у процедурі профайлінгу використовують також загальнонаукові методи: аналіз, синтез, індукцію, дедукцію, гіпотетичний і системний метод, моделювання, наприклад, побудову моделі дій потенційних правопорушників, та конкретнонаукові методи: спостереження, опитування, експрес-психодіагностика, фіксація відхилень у поведінці й інші соціологічні та психологічні методи» [8, с. 155].

Так, до прикладу, робота спеціаліста-профайлера багато в чому полягає у використанні загальнологічних методів, оскільки, як нами було відзначено вище, діяльність першого насамперед базується на формуванні «ідеальних» моделей, які, підкріплюючись фактами та доказовою інформацією, когнітивними та біхевіористичними дослідженнями, узагальнюючись та аналізуючись, трансформуються у версії та припущення щодо кримінального правопорушення, яке було скоєно, яке вчиняється та/або в подальшому готується (оскільки мова йде саме про серійні та/або повторювані злочини, розслідування яких, на наш погляд, передбачає використання такої методології), та безпосередньо особи невідомого злочинця та можливих майбутніх жертв.

Аналітична діяльність спеціаліста-профайлера потребує використання методів емпіричного дослідження. Методи емпіричного дослідження – сукупність способів, прийомів, засобів пізнавальної діяльності, що застосовуються на емпіричному рівні наукового пізнання, є змістом або безпосереднім результатом практики; розрізняють методи дослідження емпіричного

об'єкта (напр., спостереження, експеримент, вимірювання) та методи обробки і систематизації здобутого (напр., систематизація, класифікація) [5].

Немає жодного сенсу сперечатися з тим, що профайлінг увібрав в себе здобутки таких наук як психологія, соціологія тощо.

Висновки. Підсумовуючи варто констатувати, що профайлінг є доволі специфічною методологією розслідування, що не є поєднанням лише однієї окремо взятої групи методів, а становить собою доволі складну систему.

Література:

1. Журавель В.А. Методи в криміналістиці. *Сучасні проблеми криміналістики*. 2019. Випуск 19. С. 21-31.
2. Калюга К.В. Профайлінг як сучасний засіб встановлення особи злочинця. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Випуск 1 (26). Т.2. С. 156-159. URL : <http://pyuv.onua.edu.ua/index.php/pyuv/article/view/777/1112>
3. Кирилова Л. Профайлінг – основні поняття та принципи. URL : <https://profiling.club/profayling-osnovni-ponyattya-ta-principi>
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
5. Методи емпіричного дослідження. *Електронна версія «Великої української енциклопедії»* : вебсайт. URL : https://vue.gov.ua/Методи_емпіричного_дослідження
6. Мурашко А.С. Перспективні напрями використання профайлінгу в Україні. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття : синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : матеріали Міжнародної конференції (м. Одеса, 19 травня 2023 року). м. Одеса, 2023. С. 472-474. URL : <http://dSPACE.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/26825/Мурашко%20А.%20С.%20Перспективні%20напрями%20використання%20профайлінгу%20в%20Україні.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
7. Мурашко А.С. Спеціаліст-профайлер як суб'єкт забезпечення розслідування: компетенція та функціональна спрямованість. *Вісник кримінального судочинства*. 2022. № 3-4. С. 201-207. URL : <https://vkslaw.knu.ua/ua/3-4-2022-aktualni-problemy-kryminalnoho-sudochynstva/351-trybuna-molodoho-vchenoho/1165-spetsialist-profayler-iak-subiekt-zabezpechennia-rozsliduvannia-kompetentsiia-funktsionalna-spryamovanist/>
8. Подільчак О.М. Кримінологічний профайлінг – реалізація вчення про особу злочинця. *Право і суспільство*. 2017. № 4. Ч. 2. С. 154-157.
9. Телійчук В. Г., Зінченко С. С. Щодо застосування профайлінгу в оперативно-розшуковій діяльності підрозділами кримінальної поліції Національної поліції України. *Юридичний бюлетень*. Вип. 12. 2020. С. 184–193.

Murashko A. Profiling as a component of cognitive activity in pretrial investigation

Summary. The article is devoted to consideration of the issue of profiling as a component of cognitive activity in pre-trial investigation. The author determined that the activity of a profiler specialist is prolonged and consists of several levels of cognitive activity, primarily from: I. Modeling of the event of a committed criminal offense, which is based on the analysis of the information available to the investigation, in particular : a) identification of typical (repeated) features of a person, inherent in committing a specific type of illegal acts; b) distinguishing the individual features of the criminal and establishing the motives of his illegal activity (identification of the circle of suspects), determination of the possible type of activity of such a person, available skills and abilities that allow

committing crimes; II. Modeling the behavior of a person after committing an illegal act: a) formulating the possible behavior of a person immediately after the crime has been committed, in particular with regard to hiding the traces of an illegal act, looking for new victims of subsequent criminal offenses, etc.

The structure of activity of profiler specialists is singled out: analytical assessment (analysis) – identification. Analytical evaluation (analysis) consists of mental activity directly related to interaction with the subjects of the investigation (investigators, employees of operational units, etc.), witnesses, victims (in the case when the identity of the victim is known and the result of the crime was not the loss of a person's life), forensic experts, etc. collecting information about the event of an illegal act, the identity of the criminal/victim. The assessment of the results of illegal behavior and the circumstances of the crime is based on the grouping of information received from other people into separate groups,

which can serve as a basis for building versions regarding: personal qualities of the criminal/victim (appearance, behavioral habits), information that can help establish the gender activities, possible place of residence, characteristic behavioral traits, etc. Identification of the unknown person of the criminal or possible subsequent victims of the crime (or the victim in the case when the person's body was not found). On the basis of the received information, the specialist-profiler forms a "portrait" of a person who could have committed an illegal act, singles out his/her characteristic features, possible type of activity, place and living conditions, etc.

It has been established that profiling is a rather specific methodology of investigation, which is not a combination of only one single group of methods, but constitutes a rather complex system.

Key words: profiling; investigation of criminal activity; specialist; profiler specialist; expertise.